

УДК 801.73+821+821.133.1''18/19''-31.09 Ф. Моріак

А.Л. Польщак

ПРОБЛЕМА ВІРИ ТА НІЦШЕАНСТВО В РОМАНІ Ф. МОРІАКА «ПОЦІЛУНОК, ДАРОВАНИЙ ПРОКАЖЕНОМУ»

Роман лауреата Нобелівської премії Ф. Моріака «Поцілунок, дарований прокаженому» є одним із найцікавіших його творів. Він привертав увагу багатьох учених, які торкалися предмету його проблематики та поетики в своїх статтях та дослідженнях (Л.Г. Андреев, Е. Бернар, Е. Бендз, П. Віннет, Ф. Дюран, Ф. Наркір'єр, М. Чандра та інші), також зауважуючи суперечку Ф. Моріака в його творі з духом філософії Ф. Ніцше. Однак, це питання заслуговує на більш детальне вивчення, чому й присвячена дана стаття. Метою цього дослідження є виявлення кола спірних для Ф. Моріака питань у філософії Ф. Ніцше, втілених у проблематиці роману. Ця розвідка враховує також погляд на творчість німецького філософа прихильника так званого католицького екзистенціалізму Г. Марселя.

У романі Ф. Моріака «Поцілунок, дарований прокаженому» проблема віри пов'язана передусім із суперечкою з ідеями Ф. Ніцше та фактично з проблемою смерті Бога та питання влади. Г. Марсель, ідеї католицького екзистенціалізму якого близькі до атмосфери романів Ф. Моріака, висловлює два важливих та взаємопов'язаних зауваження стосовно Ф. Ніцше та його філософії – стосовно влади людини, володарів та слуг, та ідеї смерті бога. Ідея смерті бога тягне за собою висновок про вседозволеність для людини, що від початку формулюється Ф. Ніцше як право сильної людини, надлюдини, яка протиставляється касті слуг, рабів. Однак така вседозволеність є порушенням забороненого, у царині як моральній, так й інтелектуальній.

Такий підхід важливий для інтерпретації ідей Ф. Моріака в романі, особливо стосовно суперечки з Ф. Ніцше. Власне, життя Жана Пелуейра, головного героя роману, різко змінюється з прочитанням кількох сторінок творів Ф. Ніцше про добро і зло, силу та слабкість.

Одразу роздуми переходять у царину віри, адже питання моралі для героя пов'язані з питаннями віри.

Отже після прочитання уривків Ф. Ніцше та бурелому, нападу стихії на віру молодого Пелуейра герой аналізує стан і есенцію, суть своєї віри. Дерево віри Жана вистояло в бурі, герой знову опинився в його благословенному затінку, під густою спокійною кроною містичної тайни. Однак далі бачимо, як молодий Пелуейр поступово в своїх думках і вчинках прикладає нововідкриті ідеї. Побачивши новими очима свого батька, Жан виносить про нього своє судження, яке дає можливість молодому Пелуейру відчувати себе ясновидцем, і водночас включає, активізує новий спосіб ставлення до ближнього, явно далекий від християнського бачення. Герой приходить до висновку, що його батько є гідним зневаги, бо томик М. Монтеня наводить Жана на думку, що «Проби» М. Монтеня, як і релігія, мабуть допомагали Жерому, його батьку, виправдувати свою пасивність.

Зрештою рішення молодого Пелуейра прийняти пропозицію до одруження з Ноемі, як він сам визнає згодом, – результат впливу десяти абияк прочитаних сторінок. Адже він усвідомлює, що викликатиме в дівчини огиду, соромиться свого сторопіння, та раптом вирішує нарешті вирватися із стада рабів і поводитися як годиться панові, порвавши свої ланцюги і ставши справжнім мужчиною. Жан весь час перебуває в стані метання між двома способами прийняття світу. Ідеї Ф. Ніцше вже мають на його життя вплив за інерцією: «Доля вирвала його нарешті з мороку, слова Ніцше, як магічне закляття, повалили мури його темниці; зіщулений, засліплений, він роззирався на всі боки, мов нічний птах, випущений на волю. Його оточення теж змінилося...» [1, с. 17]. З іншого боку герой переживає напади самозневаги, зокрема в спілкуванні з Ноемі, у результаті яких визнає, що недостойний кохання, але просить у неї дозволу кохати її. З одного боку хода молодого Пелуейра стає переможною, як от коли він повертається з побачення з Ноемі д'Аргіай, здіймаючи гамір на все містечко через гамір цепних собак. З іншого, він більше не відчував такого хвилювання, як тоді, коли ця красуня проходила під час урочистої меси, коли повітря, потривожене її таємничим тілом, Жан відчував шкірою як ще не звіданий ніколи поцілунок.

Одруження героя здається йому самому неймовірним, – він не може собі уявити, що це таки колись станеться. Проте це стається, – і вводить його в замішання. Бо прагнення бути володарем та господарем перевищує співчуття до обожнюваної жінки, для якої подружнє ложе стає страховиськом, яка поряд із ним в'яне як скошена квітка.

Однак, здається, знаходиться певний вихід. Жана відправляють для історичних досліджень до Парижу. Хоча герой ні разу не з'явився в бібліотеці, проте він має можливість робити інші дослідження в своєму житті. Париж провокує та спокушує молодого Пелуейра до того, що його релігія називає гріхом, хоча Жан прагне просто зрозуміти, чи він міг розраховувати на увагу жінки, – іншої, ніж Ноємі, жінки. Певною кульмінацією стає його спроба зняти проститутку. В останній момент, коли жінка вже дуже обережно стягла з ніг свої панчохи з натурального шовку, герой біжить, відчуваючи в душі блаженство, знайоме тому, хто уникнув великої небезпеки. Це також знову повертає героя до роздумів про владарювання. «Жан Пелуейр сказав уголос: Ніяких владик нема, всі ми народжуємося рабами і стаємо Твоїми вільновідпущениками, Господи!» [1, с. 32].

На Жана проте перед смертю чекає ще одне випробування, яке його віра допомагає йому подолати. Він помічає прагнення молодого лікаря добитися його дружини. Молодого Пелуейра мучить, чи він доживе до розв'язки змагання при його узголів'ї. Це страждання для Жана, як відзначає оповідач, подібне до пут, із яких можна видертися лише з м'ясом. Однак для героя стається чудо – його пристрасті погасли, – всі пута лопнули ще до останнього загострення хвороби. Можна стверджувати, що Жан зобов'язаний ним своїй вірі, судячи з того, що, наділяючи всіх одною й тою самою усмішкою та вдячністю, він повторює вже не вірші, як любив робити раніше, а слова: «Це Я. Не бійтеся...» Ці слова відсилають нас до Євангелія (Мк. 6, 50) [3] до сцени на морі, коли дме сильний вітер і учні втомилися веслувати. Тоді Ісус, який перед тим пішов на гору помолитись і залишився сам на землі, пішов до них, простуючи морем (що, до речі, є одною з ознак Месії, яку передрікали пророки в Старому Заповіті). Учні ж, побачивши, як він ступає морем, гадали, що то примара, та

й закричали, занепокоївшись. На це Ісус реагує, вмить заговоривши: «Будьте ж мужні: це я, не бійтесь!», ввійшов до них у човен, – й ушух вітер. Подібно вщухають пристрасті й у житті Жана. Тепер він ставиться до всіх із вдячністю та доброзичливістю. З великою вірогідністю можна сказати, що це – результат рефлексії Жана над своєю вірою. Вихований у католицькій вірі, вірогідно досить добре освічений, причому в основному під наглядом кюре, оскільки батько боявся його відпускати від себе, молодий Пелуейр не міг не знати бодай найважливіших текстів Біблії. Роздумування над Ф. Ніцше (а перед тим обізнаність принаймні з основами грецької філософії та власного французького спадку, включаючи М. Монтеня, яким зачитується Жером) та випробування цих ідей досвідом власного життя повертають молодого Пелуейра до віри батьків, однак більш осмисленої та вистражданої.

Зіткнення з Ф. Ніцше стало для Жана пробним каменем його віри, випробуванням, на початку якого мало не впавши, герой стверджується, влітаючи її у власне життя і прикладаючи до власної життєвої ситуації. Віра молодого Пелуейра стає більш осмисленою. Якщо від початку для нього релігія зводилася «до виливу почуттів» [1, с. 7], і віровченням герой мало цікавився, дивуючись, як це батько примирює віру в Бога з раціоналізмом, то кілька сторінок Ф. Ніцше примусили Жана задуматись, яким чином віра має стосунок не лише до світу почуттів, а й до світу дії, рішень та загалом існування та життя.

Водночас слід підкреслити важливість шляху героя до зрілої віри, яка перетворює його в створіння хоч і фізично потворне, проте «з піднесеною, зверненою до Бога душею», як характеризує героя Ф. Наркір'єр [2, с. 38]. П. Віннет називає Жана «типовим витвором такого релігійного життя, яке швидше послаблює, ніж укріплює віруючого» [5, с. 193], оскільки розводить у різні боки віру і розум, реальне життя та релігійне, що є перешкодою для живої віри [4, с. 221]. Довгий час герой шукає в християнстві, не виклику, а прихистку, доки не усвідомлює, що його практикування віри призводить до того, що він просто тікає від реального світу та власного хреста. Спровокований до бунту проти такого ставлення, Жан занедбує свою віру та звертається до моралі ніцшеанської філософії. Зрештою,

однак, акт християнського самозречення робить із нього героя і дає можливість досягти досконалої свободи [5, с. 193-194].

На протигагу Жану його дружина Ноемі д'Артіай має власний шлях до певної досконалості у вірі. Ноемі – із добропорядної, але збіднілої родини, тому запропонований шлюб із Жаном Пелуейром видається для її рідних неочікуваним подарунком долі, дарма як почуватиме себе сама молода красуня в цьому шлюбі з тим, кого оточуючі бачать дивною потворою, яка цурається людей та енергійно жестикулює за завісою дерев, вважаючи, що його ніхто не бачить. Майбутня дружина Жана, за словами кюре, – взирець на цілу парафію. Він, видно виходячи зі спостережень за дівчиною, передбачає те, як вона буде поводитись у шлюбі – не шукатиме тілесних радощів, виконуватиме свій обов'язок, буде вірна Богові та мужеві.

Ноемі – сама лагідність та покірливість, не вмiла нічого доводити, за неї думали й вирішували все батьки. Її страхи перед шлюбом рідні намагаються вгамувати вмовляннями. Вустами оповідача Ф. Моріак не раз порівнює ситуацію молодої жінки з мучеництвом. Певною мірою жінка є мученицею, бо змушена відмовитись, ще не встигнувши ними насититись, видимими благами. Вона опиняється в ситуації подібній до Жанової. Відмінністю є те, що Жан таким не-доладним народився, що й вимушує його відчувати себе обділеним певними земними благами, також у тому, щоб викликати симпатію своєю зовнішністю та подобатися людям, не прикладаючи особливих зусиль. Ноемі ж опиняється в ситуації, коли є позбавленою тілесних радощів, бо стає заручницею обставин. Вийти заміж за Пелуейра значить бути досить забезпеченою на все життя. Ще недосить розуміючи це, Ноемі присилувана до шлюбу родиною. Героїня змушена швидко перерости стадію, коли людина радіє здоров'ю, зовнішній красі, і переходить стражданнями та вірою до того рівня свідомості та світосприйняття, коли знаходить радість у речах більш прихованих для непривичаєного ока. Поступово в кризових ситуаціях Ноемі привчається розмірковувати і приймати рішення, хоча вона звикла жити інстинктами. Важливою рисою в особистості героїні є те, що її привчили звирятися з голосом сумління, яке дає їй можливість бути

насторожі та задумуватися про наслідки своїх дій. Воно, наприклад, її тривожить під час молитви, коли Ноемі почала мріяти про вродливого молодого лікаря.

І хоча після смерті Жана період її гарячої та ревної побожності був короткий, священних книг вона майже не читала та не була спроможна робити будь-які умовиводи, здебільшого користуючись готовими формулюваннями, неосвічена і темна, вона здатна відчутти ту саму суперечливість, яка терзала Жана: чи не це пустельництво, ця спопеліла земля (випалена не лише сонцем, а й людською «природною» обмеженістю) змушували весь час піднімати голову вгору й тягнутися всім тілом до вічної прохолоди. Ноемі здається рабинею родини, приписів релігії. Проте вона стає царицею, бо до приписів докладає своє серце і добру волю. Як і у випадку з Жаном, вона з рабині робиться подібною до свого Сотворителя, намагаючись бути співчутливою, тримаючись власного слова і переконань, навіть попри супротив почуттів. Занепадає її тіло, – поступово втрачає свою природну красу, проте укріплюється дух і прагнення вічного. Водночас віра та переконання захищають Ноемі від гіршої долі, – адже залицання молодого лікаря, як і онука Кадетти, навряд чи мають щось добре в своїх намірах. Саме віра дає коханню Жана та Ноемі надприродний вимір.

У романі є ще кілька персонажів, які додають штрихів до картини проблеми віри в романі. Це – кюре, який стає інструментом долі Жана та Ноемі. Цікаво, що він так і залишається безіменним. Це дає нам можливість сприймати цей персонаж як узагальнення не лише священника, а й людини взагалі з її відчуттям обов'язку до служіння іншим, сумнівами щодо виправданості своїх дій, марнославством і впокоренням через приниження. Кюре задумує шлюб Жана та Ноемі. Виправдовуючись у своїх діях, він якось зауважує, що нічого не робить, не помолившись. Проте все ж мучиться сумнівами, чи правильно він вчинив із молодим Пелуейром. Зрештою, роздумування та докори сумління, самозасудження призводять до того, що він стає менш безапеляційно самовпевненим, роблять його більш скромним. Всі ж його слабкості поступово зникли. Віра робить кюре більш уважним до себе та інших, більш співчутливим, розважливим, совісним.

Молодий лікар, атеїст із переконань, починає полювання на Ноемі, примітивши її надзвичайну красу. Він поводить себе самовпевнено і зухвало, як така собі надлюдина в душі Ф. Ніцше. Його не лякає «святенництво» молодої красуні й він впевнений у перемозі. Легка перемога не приходить, молодий лікар спочатку починає вчашати до церкви, прагнучи зустрічей із Ноемі, та згодом, коли на другий день після поминальної меси в річницю смерті Жана Ноемі Пелуейр не підняла своєї вуалі, все християнство з доктора злетіло. Він зненавидів і Бога, і своїх пацієнтів, почав прикладатись до чарки.

Жером, батько Жана, хоч і вважається побожним та читає розумні теологічні та філософські книжки, має віру не таку сильну, щоб через неї, скажімо, ризикувати застудитися. Він відсторонюється у важливі моменти життя своїх близьких, – і під час весілля розгубленого сина, і під час агонії та похорону дружини. Схоже, що він прописує не лише собі, а й своїй вірі постільний режим підчас справляння весіль та похоронів.

Отже, у романі Ф. Моріака «Поцілунок, дарований прокаженому» проблема віри пов'язана передусім із суперечкою з ідеями Ніцше. Г. Марсель, ідеї католицького екзистенціалізму якого близькі до атмосфери романів Ф. Моріака, висловлює важливі зауваження стосовно Ф. Ніцше та його філософії – стосовно влади людини, володарів та слуг, та ідеї смерті бога. Французький філософ та сучасник Ф. Моріака підкреслює, що сучасна ситуація, яка є наслідком певного способу захоплення влади людиною, пов'язана з еволюцією, яка має значно більший за своїм характером вплив, торкається свідомості та самої суб'єктивності людей та яка кульмінувала в твердженні Ф. Ніцше «Бог помер». Ідея смерті бога тягне за собою висновок про вседозволеність для людини, що від початку формулюється Ф. Ніцше як право сильної людини, надлюдина. Такий підхід важливий для інтерпретації ідей Ф. Моріака в романі. Життя Жана Пелуейра змінюється з прочитанням кількох сторінок творів Ф. Ніцше. Зіткнення з ідеями німецького філософа стало для героя пробним каменем його віри, випробуванням. Якщо від початку для Жана релігія зводилася «до вилливу почуттів», то кілька сторінок Ф. Ніцше примусили героя

здуматись, яким чином віра має стосунок не лише до світу почуттів, а й до світу дії, рішень та загалом існування та життя. Дана стаття стосувалася лише найвагоміших аспектів впливу філософії Ф. Ніцше на дух епохи Нобелівського лауреата та відображення цього в романі «Поцілунок, дарований прокаженому». Дослідження цієї теми відкриває можливості вивчення як впливу цього німецького філософа, так і впливу інших представників філософії «школи підозри» на дух своєї епохи і відображення цього в інших творах Нобелівського лауреата.

Література

1. Моріак Ф. Поцілунок, дарований прокаженому / Ф. Моріак // Моріак Ф. Поцілунок, дарований прокаженому; [пер. з фр. А. Перепада]. – К.: Основи, 1994. – 364 с. – С. 2-52.
2. Наркирьєр Ф. Франсуа Мориак / Ф. Наркирьєр. – М.: Художественная литература, 1983. – 230 с.
3. Святе письмо Старого та Нового завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами. – Українського біблійного товариства, 1992. – 1422 с.
4. Derdziak Liubov. Społeczno-wychowawczy aspekt działalności duszpasterskiej błogosławionego Hryhoriija Łakoty (1908–1950) Biskupa pomocniczego greckokatolickiej diecezji przemyskiej/ L. Derdziak. – Lwów: Liga-Press 2010. – 323 с.
5. Winnet P.J. Family Relationships in the Novels of Francois Mauriac [Електронний ресурс] Durham e-Theses. – Режим доступу. URL: http://etheses.dur.ac.uk/7798/1/7798_4795.PDF.

Анотація

А.Л. Польщак. Проблема віри та ніцшеанство в романі Ф. Моріака «Поцілунок, дарований прокаженому»

Стаття присвячена питанню світоглядної суперечки Нобелівського лауреата Ф. Моріака в романі «Поцілунок, дарований прокаженому» з духом філософії Ф. Ніцше. Метою даного дослідження є виявлення кола спірних для французького письменника питань у вченні німецького філософа, образно втілених у проблематиці твору. Вищезазначені спірні питання стосуються передусім поділу людей на володарів та слуг, ідеї смерті бога, що в свою чергу зачіпає проблематику віри. Французький філософ та сучасник

Ф. Мориака Г. Марсель підкреслює, що сучасна ситуація, яка є наслідком певного способу захоплення влади людиною, пов'язана з еволюцією, яка має надзвичайний вплив, торкається свідомості людей та яка кульмінувала в твердженні Ф. Ніцше «Бог помер». Ідея смерті бога має своїм наслідком всездозволеність для людини, що від початку формулюється Ф. Ніцше як право сильної людини. Такий підхід важливий для інтерпретації ідей Ф. Мориака в романі, оскільки життя його головного героя Жана Пелуейра змінюється з прочитанням кількох сторінок Ф. Ніцше. Зіткнення з ідеями провокативного німецького філософа стало для Жана пробним каменем його віри. Якщо від початку для героя релігія зводилася «до вилування почуттів», то кілька коротких, навіяних прочитаних уривків із Ф. Ніцше примусили його задуматись про те, що віра має стосунок не лише до світу почуттів, а й до світу дії, рішень та загалом існування та життя.

Ключові слова: Ф. Мориак, Ф. Ніцше, віра, Бог, володар, слуга.

Аннотація

А.Л. Польщак. Проблема веры и нищезанство в романе Ф. Мориака «Поцелуй проказенному»

Стаття посвячена вопросу мировоззренческого спора лауреата Нобелевской премии Ф. Мориака в романе «Поцелуй проказенному» с духом философии Ф. Ницше. Целью данного исследования является выявление круга спорных для французского писателя вопросов в учении немецкого философа, образно воплощенных в проблематике произведения. Вышеуказанные спорные вопросы касаются, прежде всего, разделения людей на владык и слуг, идеи смерти бога, что в свою очередь затрагивает проблематику веры. Французский философ и современник Ф. Мориака Г. Марсель подчеркивает, что современная ситуация является следствием определенного способа захвата власти человеком и связана с эволюцией, которая имеет неизмеримо большое влияние, затрагивает сознание людей и которая кульминировала в утверждении Ф. Ницше «Бог умер». Идея смерти бога имеет своим следствием всездозволенность для человека, что изначально формулируется немецким философом как право сильного человека. Такой подход является важным для интерпретации идей Ф. Мориака в романе, поскольку жизнь его главного героя Жана Пелуейра изменяется коренным образом в результате прочтения нескольких страниц Ф. Ницше. Столкновение с идеями провокационного немецкого философа стало для Жана пробным камнем его веры. Если изначально для героя релігія сводилась к «излиянию чувств», то несколько коротких,

избранных наугад отрывков из произведений немецкого философа заставили его задуматься о том, что вера касается не только мира чувств, но и мира действий, решений, существования и жизни как таковой.

Ключевые слова: Ф. Мориак, Ф. Ницше, вера, Бог, властелин, слуга.

Summary

A.L. Polshchak. Problem of Faith and Nietzscheanism in the Novel of F. Mauriac “Le Baiser au Lépreux”

The article tells about the ideology dispute in the novel of F. Mauriac, Nobel Prize winner, “Le Baiser au Lépreux” with the spirit of F. Nietzsche’s philosophy. The aim of this research is to identify the range of questions, which are the controversial ones for the French writer in the doctrine of the German philosopher and which are incarnated in the problems of the work. The aforesaid issues concern, first of all, the division of people into masters and servants, the idea of the death of God, which in its turn touches on the problems of faith. G. Marcel, a French philosopher and F. Mauriac’s contemporary, emphasizes, that the modern situation is the result of the definite kind of seizure of power, realized by a human being and is connected with the evolution, which has an immense influence, affects the consciousness of a person and which has its culmination in F. Nietzsche’s statement “God is dead”. The idea of the death of God results in lack of restraint for a person, which is, initially, formulated by F. Nietzsche as a right of a strong person. Such an approach is an important one to interpret the ideas of F. Mauriac in the novel, since the life of its main character Jean Péloueyre changes a lot as the result of reading of the several pages in F. Nietzsche’s works. Such collision with the ideas of the provocative German philosopher has become a touchstone for Jean’s faith. At the beginning religion for the character added up to “outpouring of feelings”, but several short extracts from F. Nietzsche forced him to think that faith indeed relates not only to the world of feelings, but also to the world of deeds, decisions, existence and life in all its appearances.

Key words: F. Mauriac, F. Nietzsche, faith, God, master, servant.

Інформація про автора

Польщак Анелія Леонідівна – ORCID: 0000-0002-7687-8616; аспірантка кафедри літературознавства Національного Університету Києво-Могилянської Академії, вул. Сковороди, буд. 2, м. Київ, 04655, Україна